

VIRTUS

22 | 2015

Virtus

Virtus 22 | 2015

Journal of Nobility Studies
Jahrbuch für Adelsgeschichte
Jaarboek voor adelsgeschiedenis

Virtus is an independent and multidisciplinary peer reviewed journal with contributions on the history of the nobility / *Virtus* ist ein unabhängiges und multidisziplinäres peer reviewed Jahrbuch mit Beiträgen zur Adelsgeschichte / *Virtus* is een onafhankelijk en multidisciplinair peer reviewed jaarboek met bijdragen op het terrein van de adelsgeschiedenis.

Redactie / Editorial board:

dr. H. Ronnes (*hoofdredacteur / editor-in-chief*), dr. N.H. Bijleveld, drs. J.C.C.F.M. van den Borne (*beeldredacteur / picture editor*), drs. S.C. Derks, dr. J. Geraerts, dr. C.A.M. Gietman, dr. D.D.R. Raeymaekers, dr. V.C. Sleebe, dr. A. van Steensel, dr. E.A.C. Storms-Smeets

Redactiesecretariaat / Secretary:

Virtus. Journal of Nobility Studies, p/a Dr. H. Ronnes, Universiteit van Amsterdam, Turfdraagsterpad 9, NL-1012 XT Amsterdam. e-mail: h.ronnes@uva.nl

Adviesraad / Advisory board:

prof.dr. R.G. Asch (*Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*), dr. J.C. Bierens de Haan (*Paleis Het Loo*), prof.dr. J. Dronkers (*Universiteit Maastricht*), prof.dr. J. Duindam (*Universiteit Leiden*), dr. H. Düselder (*Museum Lüneburg*), prof.dr. P. Janssens (*Universiteit Gent*), prof.dr. Y.B. Kuiper (*Rijksuniversiteit Groningen*), prof.dr. R. van der Laarse (*Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit van Amsterdam*), prof.dr. M. Malatesta (*Università di Bologna*), prof.dr. P. Mandler (*University of Cambridge*), dr. S. Marburg (*Technische Universität Dresden*), prof.dr. J. Stobart (*Manchester Metropolitan University*), dr. M. Venborg Pedersen (*Nationalmuseet Danmark*), dr. S.W. Verstegen (*Vrije Universiteit Amsterdam*)

Voor auteursrichtlijnen / For style sheet: www.virtusjournal.org

Virtus wordt uitgegeven door / is published by Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis (www.adelsgeschiedenis.nl)

Bestuur / Board:

Drs. R.H. Alma (*voorzitter / chair*), jhr. A.J. Gevers, dr. C.A.M. Gietman, drs. E. Ligtenberg, S. Minjon MA (*secretaris / secretary*), drs. B. Olde Meierink, drs. S.L. Reinders MA, L.C. Wessels MA, J.H. Wigger

Aanmelding / Subscription:

Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, p/a Historisch Centrum Overijssel, Eikenstraat 20, NL-8021 WX Zwolle, e-mail: info@adelsgeschiedenis.nl. De contributie bedraagt (minimaal) €20,- per jaar (voor instellingen €25,-); studenten en promovendi betalen €15,-; annual subscription fee (outside of the Netherlands): €25,-

ISBN / EAN 978-90-8704-572-2 | ISSN 1380-6130

Op het omslag / On the cover:

Jachttafereel op een behangschildering in Huis Almelo, circa 1785 (*particuliere collectie*) / Hunting scene on wallpaper in Huis Almelo around 1785 (*private collection*)

Opmaak: Uitgeverij Verloren, Hilversum

Vormgeving: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

© 2015 Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis en auteurs

Inhoudsopgave

Ten geleide	7	
Artikelen		
Bergen op Zoom. Residentie en stad <i>Willem van Ham</i>	9	5
Heren van Holland. Het bezit van Hollandse heerlijkheden onder adel en patriciaat (1500-1795) <i>Maarten Prins</i>	37	
De invloed van esthetische ontwikkelingen op de reisbeleving. De waardering van Engelse en Duitse adellijke residenties door Nederlandse reizigers in de achttiende eeuw <i>Renske Koster</i>	63	
Jagen naar macht. Jachtrechten en verschuivende machtsverhoudingen in Twente, 1747-1815 <i>Leon Wessels</i>	81	
Een 'uitgebreide aristocratie' of een 'gematigd democratisch beginsel'? Van Hogendorp en de adel als vertegenwoordiger van het platteland (1813-1842) <i>Wybren Verstegen</i>	103	
Beleven en herinneren op het slagveld van Waterloo. Een adellijk perspectief (1815-1870) <i>Jolien Gijbels</i>	125	
Elites and country house culture in nineteenth-century Limburg <i>Fred Vogelzang</i>	147	
De reizende jonkheer. Museumdirecteur Willem Sandberg als cultureel diplomaat <i>Claartje Wesselink</i>	171	

Object in context

- Een 'ontbijtje' uit Noordwijk. Zeventiende-eeuwse vroomheid en adelspretentie 189
Kees Kuiken

Korte bijdragen

- Van republiek naar monarchie. De spanning tussen aristocratische en burgerlijke idealen (1750-1850) 203
Wijnand W. Mijnhardt

- I signori di castelli*. The Italian military nobility of the fifteenth and sixteenth centuries 218
 6 *Federico Lattanzio*

- De obsessieve vorst? 222
Liesbeth Geevers

- Wapens van de Nederlandse adel 227
Redmer Alma

- Een kroongetuige op reis 232
Gerrit Verhoeven

- Het buitenhuis van Osman Hamdi Bey aan de Bosporus. Een *lieu de mémoire* van culturele transformatie in Turkije 236
Mirjam Hoijtink

- Nieuwe perspectieven op de Amsterdamse buitenplaatsen 242
Marc Glaudemans

- European nobilities in the twentieth century 246
Ellis Wasson

Interview

- Verhalen over de Midden-Europese adel. Een interview met Jaap Scholten 251
Nikolaj Bijleveld

Ten geleide

Deze tweeëntwintigste jaargang van *Virtus* besteedt in verschillende bijdragen aandacht aan de voortdurende invloed van de adel op de samenleving in de (vroeg-)moderne periode. Dat de revoluties de adel niet blijvend op een zijspoor hebben geraangeerd, is een gedachtegoed dat langzaamaan wordt geaccepteerd. Wybren Versteegen voert in zijn artikel Gijsbert Karel van Hogendorp, voorzitter van de Grondwetscommissies in 1813-1815, ten tonele. Van Hogendorp pleitte voor het herstel van de heerlijkheden en in het verlengde daarvan voor het herstel van het gezag van de adel over het platteland. Dit gezag zou zelfs militair uitgedrukt moeten worden. Bijna dertig jaar later was een dergelijke *a priori* rol voor de adel ondenkbaar geworden, zo zeer zelfs dat Hogendorp zelf nadrukkelijk afstand deed van zijn eerder geuite beleid.

Wijnand Mijnhardt, in zijn korte bijdrage, legt uit dat de lange arm van Nederlands meest beroemde historicus, Johan Huizinga, er debet aan was dat de adel als invloedrijke ‘actor’ in de Nederlandse geschiedenis lange tijd zo stiefbroederlijk behandeld is. De bijdrage van Mijnhardt biedt een mooi overzicht van de ontwikkelingen in de historiografie van de afgelopen, ruwweg, twintig jaar, waarin er eindelijk en met succes – niet in de laatste plaats in *Virtus* – gemorreld is aan dit hardnekkige *idée fixe*. De *micro histoire* van de hand van Leon Wessels is daar een treffend voorbeeld van. In zijn bijdrage staan de jachtrechten tussen 1747 en 1815 in Twente centraal, een episode die nog maar eens bevestigt dat de Bataafs-Franse periode de macht van de adel niet gebroken heeft.

Maarten Prins gaat in zijn artikel, gebaseerd op omvangrijk bronnenonderzoek, in discussie met Henk van Nierop, Maarten Prak en Luuc Kooijmans die allen onderzoek deden naar het bezit van heerlijkheden in vroegmodern Holland. Waar de ‘aristocratisering’ van regenten op basis van de aankoop van heerlijkheden door Van Nierop, Prak en Kooijmans de laatste decennia genuanceerd werd, stelt Prins dat er in Holland wel degelijk veel heerlijkheden in de achttiende eeuw in handen kwamen van regenten. Fred Vogelzang in zijn artikel gaat eveneens in op de *pas de deux* van adel en burgerij en inventariseert het bezit van kastelen en buitenplaatsen in Limburg een eeuw later. Industriëlen, kooplieden en edelen waren eigenaar van deze elitewoningen. Ook in de wijze waarop zij kastelen en buitenplaatsen verbouwden en inrichtten, valt er, aldus Vogelzang, in Limburg geen ‘adellijke’ en ‘burgerlijke’ stijl te ontwaren.

Het (stads)kasteel en de buitenplaats vormen een tweede belangrijk thema in dit jaarboek. Willem van Ham onderzoekt of Bergen op Zoom, met als kloppend hart het stadkasteel Het Markiezenhof, in de late middeleeuwen en zestiende eeuw een ‘resi-

dentiestad' was. Renske Koster belicht het kasteel als vroeg-museaal object. Zij baseert zich op een uitgebreid bronnenonderzoek naar reisverslagen van Nederlanders die in de lange achttiende eeuw kastelen en buitenplaatsen bezochten in het huidige Duitsland en Engeland. Onder invloed van nieuwe esthetische concepten en denkbeelden, werden, zo blijkt, adellijke woningen met de tijd anders gewaardeerd.

Reisverslagen vormen naast de politiek-maatschappelijke rol van de adel in de vroegmoderne tijd en (stads)kastelen, een derde *Leitmotif*. Jolien Gijbels, in haar bijdrage over negentiende-eeuws toerisme naar het slagveld van Waterloo, put rijkelijk uit deze bron. Edelen trokken naar Waterloo om *on site*, met eigen ogen te aanschouwen, waar hun familieleden of standsgenoten een (vermeende) heldenrol hadden vervuld. Maar Waterloo was ook een *destination* waar prille nationale gevoelens op geprojecteerd konden worden. Later in de negentiende eeuw werd de gang naar Waterloo, in een vroege vorm van *literary heritage*, geprikkeld door reisverslagen van beroemde edelen zoals Lord Byron. Ook het artikel van Claartje Wesselink is gebaseerd op primair brononderzoek naar reisverslagen. In dit geval gaat het om de verslagen van Stedelijk Museum-directeur Willem Sandbergs reizen vlak na de oorlog. Deze weinig bekende verslagen werpen licht op de voorsprong die edelen ook in de twintigste eeuw nog hadden als gevolg van hun ervaring op diplomatiek gebied en kosmopolitische levenswandel.

Ten slotte biedt een tiental korte bijdragen een overzicht van de recente bevindingen op het terrein van het adelsonderzoek. De rubriek 'Object in context' wordt gevuld door een bijdrage van Kees Kuiken over een anoniem zeventiende-eeuws stilleven van het zogenaamde ontbijtjes- of banketjesgenre. Opnieuw wordt *Virtus* afgesloten met een interview, deze keer met Jaap Scholten over de Transsylvaanse adel. Waar in dit deel van Oost-Europa de adel gemarginaliseerd, weggevaagd is, daar is de adel in Nederland na 1813 springlevend gebleken, zij het als instituut steeds met de maatschappij mee veranderend en zichzelf opnieuw uitvindend.

- Bergen op Zoom. Residentie en stad 9
Willem van Ham
- Heren van Holland. Het bezit van Hollandse heerlijkheden onder adel en patriciaat (1500-1795) 37
Maarten Prins
- De invloed van esthetische ontwikkelingen op de reisbeleving. De waardering van Engelse en Duitse adellijke residenties door Nederlandse reizigers in de achttiende eeuw 63
Renske Koster
- Jagen naar macht. Jachtrechten en verschuivende machtsverhoudingen in Twente, 1747-1815 81
Leon Wessels
- Een 'uitgebreide aristocratie' of een 'gematigd democratisch beginsel'? Van Hogendorp en de adel als vertegenwoordiger van het platteland (1813-1842) 103
Wybren Verstegen
- Beleven en herinneren op het slagveld van Waterloo. Een adellijk perspectief (1815-1870) 125
Jolien Gijbels
- Elites and country house culture in nineteenth-century Limburg 147
Fred Vogelzang
- De reizende jonkheer. Museumdirecteur Willem Sandberg als cultureel diplomaat 171
Claartje Wesselink

22 | 2015

9 789087 045722

